

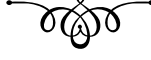

NamaH Katyayanaya

——
సమః కఠ్యాయనాయ

——
Document Information

Text title : NamaH Katyayanaya

File name : namaHkAtyAyanAya.itx

Category : misc, sahitya, article, pradIptakumArananda

Location : doc_z_misc_general

Author : (Copyright) Pradipta Kumar Nanda, Kendrapara, Orissa pknanda65 at gmail.com

Transliterated by : Pradipta Kumar Nanda

Proofread by : Pradipta Kumar Nanda

Acknowledge-Permission: (Copyright) Pradipta Kumar Nanda

Latest update : May 13, 2021

Send corrections to : sanskrit@cheerful.com

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

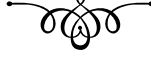
May 14, 2021

sanskritdocuments.org

నమః కాత్యాయనాయ

లేఖకః - నన్నప్రదీప్తకుమారః

నమోనమోఽస్తు శబ్దాయ వార్తికాఽమలమూర్తయే ।

శ్రుతధరాయ శాన్తాయ కాత్యాయనాయ యోగినే ॥

సంస్కృతవ్యాకరణ-వాఙ్మయే కాత్యాయనః వార్తికకారరూపేణ పరిచయః ప్రాప్తః । ఆసౌ మహాత్మా మహాన్ వైయాకరణ ఆసీత్ । అస్య “వరరుచిః” ఇతి నామాన్తర ఆసీత్ । మహారాజ-సముద్రగుప్తః కృష్ణచరిత్ర-కావ్యే మునికవి-వర్ణనప్రసంగే అభాణి-

“యః స్వర్గారోహణం కృత్వా స్వర్గమాసీతవాన్ భువి ।

కావ్యేన రుచిరేణైవ ఖ్యాతో వరరుచిః కవిః ॥

న కేవలం వ్యాకరణం పుషోష దాక్షీనుతస్యేరితవార్తికైర్యః ।

కావ్యేఽపి భూయోఽను చకార తం వై కాత్యాయనోఽసౌ కవికర్మదక్షః ॥ ”

ఇతి స్వర్గారోహణకావ్యకర్తురస్య వార్తికకారస్య వరరుచేశ్చ నానాశ్లోకాః వైద్యకీయే శార్దూలపద్ధత్యాం, సదుక్తికర్ణామృతే ఏవం సుభాషితముక్తావల్యాదిగ్రన్థేషు సముపలభ్యంతే । క్వాసౌ కాత్యాయన ఇత్యస్మిన్ విషయే జిగమిషా జాయతే । కాత్యాయనశబ్దో వస్తుతో గోత్రప్రత్యయాన్తః సిద్ధ్యతి । స్కన్ధపురాణే ఏకో యాజ్ఞవల్క్య-పుత్రః కాత్యాయన ఆసీత్ । తత్పుత్రో వరరుచిః । సశ్చ విశ్వామిత్రవంశజో యజ్ఞవిద్యాయాః విలక్షణస్తథా శ్రౌత-గృహ్య-శుల్యసూత్రాదీనాం సూత్రగ్రన్థానాం ప్రణేతా ఆసీత్ । సోఽపి శుక్ల-యజుర్వేదస్య ఆంగిరసాయనస్య వా కాత్యాయనశాఖాయాః ప్రవర్తకః యాజ్ఞవల్క్యస్య పౌత్రత్వేన నిరూపితః, యస్య సమయః శ్రీంపూంచతుర్థశతాబ్దీ తృతీయశతాబ్దీ వా మన్యతే । మహాభాష్యే- “ప్రియతద్ధితా దాక్షిణాత్యాః” (౧/౧/౩) అనేన వాక్యేన సః దాక్షిణాత్య-ప్రదేశీయ ఇతి వస్తుం శక్యతే । అన్యత్ర ఏకో గోభిలపుత్రః కాత్యాయనో యః ఛాన్దోగ్యపరిశిష్టస్య కర్తా ఏవ । అపరః ప్రాకృతప్రకాశకారః వరరుచిరోఽవాసవదత్తాయాః రచనాకారః సుబన్ధో మాతులః షష్టశతాబ్దీయ ఆసీత్ । అన్యేషు కాత్యాయనేషు ఏకః కౌశికగోత్రియః, అపరః ఆంగిరసగోత్రియః, అన్యశ్చ భార్గవగోత్రియః, శ్రుతాః । కిన్తు వార్తికకారః కాత్యాయనః కాత్యగోత్రియ కత్య-ఋషే అపత్యః శ్రీంపూం పఞ్చమశతాబ్దీయ ఇతి కేచన ద్రథయన్తి । అన్యత్ర దృశ్యతే మహర్షేః కాత్యాయనస్య

కరోర-తపసా సస్తుష్టా సతీ స్వయమాదిమాతా భగవతీ తద్వంశే కన్యారూపేణ
సముత్పన్నా బభూవ । కాలాన్తరే సా మహిషాసురస్య వినాశం కృతవతీ । పునః అన్య-
మతానుసారం కాత్యాయనః దాక్షిణాత్య-నివాసీ తథా పాణినేః సాక్షాత్ శిష్య ఆసీదితి
। ఏతద్విషయే మహతీ శంకా వర్తతే । కథాసరితసాగరే సోమదేవభట్ట-మతానుసారం
కాత్యాయనః కౌశామ్బేః నివాసీ అభూత్ । తస్య పితా సోమదత్తః మాతా చ వసుదత్తా
ఆస్తామ్ । పూర్వజన్మని సః పుష్పదన్తనామా గంధర్వ బభూవ । మాహేశ్వరీశాపాత్
మర్త్యభూమౌ మానవరూపేణ వరరుచినామ్నా జాతః, యః ఖలు వర్షస్య శిష్య ఆసీత్ ।
పాణినరపి వరరుచేః గురుభ్రాతా ఏవ । యచ్ఛ్రీక్షం-

“ప్రణీధానాదథ జ్ఞాత్వా జగదైవముమాపతిః ।
యోగీ భూత్వా ప్రవిశ్యేదం పుష్పదన్తస్తదాశృణోత్ ॥
జయాయై వర్ణితం తేన కోఽన్యో జానాతి హి ప్రియే ।
శ్రుత్వేత్యానాయయద్దేవీ పుష్పదన్తమతిక్రూధా ॥

మర్త్యో భవావినీతేతి విహ్వలం తం శశాప సా” — ।

ఇతి నన్ది-విరోధసత్వేఽపి శివ-పార్వతీసమ్బాదం గుప్తభావేన యోగబలేన పుష్పదన్తః
శ్రుతవాన్ । ఏతస్మాత్కారణాత్ పార్వతీ శాపితా తస్మై । స్కన్ధ-పురాణానుసారం
పురా యాజ్ఞవల్క్యస్యాశ్రమః ఆనర్తే-గుజరాతే ఆసీత్ । పశ్చాత్తస్మిన్ మిథిలాయాం గతే
తత్పుత్రః కాత్యాయనః మహారాష్ట్రం ప్రతి ప్రస్థితః । యది వార్తికకారః కాత్యాయనస్య
పాత్రోఽభూత్తర్హి పాణినోత్తరవర్తి జ్ఞాయతే, యది పాణినేః సాక్షాత్ శిష్యస్తర్హి తస్య
సమకాలిన ఏవ జ్ఞాయతే, ఇతి మహాన్ వివాదస్య విషయః । వస్తుస్థితిదర్శనేన కాత్యాయనః
పాణినేః పూర్వవర్తితి నిశ్చేతుం శక్యతే । సంప్రతి వరరుచిప్రణీత-వార్తికవిషయే సంక్షేపత
ఆలోచ్యతేఽత్ర । తత్ర

వార్తికం నామ వృత్తిర్గ్రంథసూత్రవివృతిః । తత్తు స్వతన్త్రతయా నోపలభ్యతే ।
వార్తికస్వరూపం తు-

“ఉక్తానుక్తదురుక్తానాం చిన్తా యత్ర ప్రవర్తతే ।
తం గ్రంథం వార్తికం ప్రాహుః వార్తికజ్ఞాః మనీషిణః” ॥

వృత్తిః+కథాదిభ్యః తక్ । ఉక్తానుక్తదురుక్తార్థవ్యక్తీకారకగ్రంథో విశేషో వార్తికః ।
యద్వా యత్ర ప్రాగుక్త-అనుక్త-దురుక్తాదివిషయాణాం విచారో వివక్ష్యతే తత్
వార్తికమితి ఖ్యాతమ్ । హేమచన్ద్రేణాపి హేమశబ్దానుశాసనే “ఉక్తానుక్తదురుక్తానాం
వ్యతికారీ తు వార్తికమ్” ఉక్తమ్ । రాజశేఖరకృత-కావ్యమీమాంసాయాం చ
“ఉక్తానుక్తదురుక్తచిన్తా వార్తికమి” తి సమర్థితమ్ । నాగేశాచార్యః తత్కృత-

ఉద్యోతటీకాయాం “ఉక్తానుక్తదురుక్తవిస్తాకరత్వం” వార్తికత్వమాహుః । అనేన స్పష్టం ప్రమాణీక్రియతే యత్ పాణినీసూత్రకృతత్రిదోషపరిహారాయ వరరుచినా భగవతా వార్తికం ప్రణీతమ్ । వార్తికాణాం సంఖ్యానిర్ధారణే న కేనాపి సమర్థః, యతోహి భాష్యకారేణ బహునాం వార్తికకారాణాం మతాని నామాని చ సంగృహీతాని । యద్భవతు కాత్యాయనస్య వార్తికం పాణినీయవ్యాకరణస్య మహాత్వపూర్ణమంగమ్ । వార్తికం వినా పాణినీయ-వ్యాకరణమసంపూర్ణమేవ । అత్యాధునికా వైయాకరణాః వరరుచేః ప్రథమ-వార్తికం “సిద్ధేః శబ్దార్థసమ్బంధే” ప్రాచీనాః “రక్షోహాగమలధ్వసంస్తేహాః ప్రయోజనమ్” వా గృహీత్వా భగవతా పతజ్జులినా మహాభాష్యారమ్భః విహితః ఇతి స్వీకుర్వన్తి । సాయణాచార్యేణ ఋగ్వేదభాష్యారమ్భే వ్యాకరణస్య ప్రయోజనసమ్బంధే- “తస్యైతస్య వ్యాకరణస్య ప్రయోజనవిశేషో వరరుచినా వార్తికే దర్శితః “రక్షోహాగమలధ్వసంస్తేహాః ప్రయోజనమ్” ఉక్తమ్ । “ఏతాని రక్షాదీని ప్రయోజనాని ప్రయోజనాంతరాణి చ మహాభాష్యే పతజ్జులినా స్పష్టికృతాని” । ఇతి ।

కాత్యాయనః ప్రకృతపక్షే పాణినో న దోషద్రష్టా కిన్తు సమాలోచక ఏవాసీత్ । పాణినీయసూత్రాణామపూర్ణతామాకలయ్య అత్యావశ్యకరూపేణ తేన వార్తికాణాం నిర్మాణం విహితమ్ । కుత్రాపి పాణినిం బోధ్యమసమర్థః సన్ ప్రతికూల-మన్తవ్యో విహితః సః । పశ్చాత్ భాష్యకారః వరరుచిమతం ఖణ్డయత్వా పాణినిం సమర్థితవాన్ । కాత్యాయనవిషయేఽత్ర మయా దిష్కృతం ప్రదర్శితమ్ । అలమతి విస్తరేణ । శమ్ ।

— లేఖకః - నన్నప్రదీప్తకుమారః

Written by Dr. Pradipta Kumar Nanda, Kendrapara, Orissa pknanda65 at gmail.com

NamaH Katyayanaya

pdf was typeset on May 14, 2021

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

